

Amsterdam University of Applied Sciences

DISSERTATIONIS IANI MARTINI MOLENDINI
VILLA CRUONINGA
MMXVIII

Faculteit
Bachelorprogramma
Scriptiebegeleider
Datum
Auteur
Studentnummer

Digitale Media en Creatieve Industrie
Media, Informatie & Communicatie
Hendrik Jan Diekerhof
03/07/2018
Jan M. van der Molen
500715541

De relatie tussen beeldvorming in de media en de nasleep van onze 'vuile oorlog' in Indië

Een onderzoek naar de vraag of beeldvorming in de Nederlandse kranten van invloed is geweest op hoe de Staat omgaat met nabestaanden van oorlogsmisdaden begaan in Indonesië.

Abstract

Meer en meer wordt benadrukt dat de Nederlandse Staat flink heeft huisgehouden in voormalig Nederlands-Indië. En hoewel de oorlogsmisdaden begaan door Nederland inmiddels meer dan zeven decennia geleden plaatsvonden, is de worsteling van de Staat met kwesties als hoe om te gaan met de nabestaanden, nog zo vers als vandaag. Meerdere aspecten worden verondersteld te komen kijken bij het oplossen van die worsteling. Het beeld dat Nederlandse kranten al die tijd hebben gevormd over onze voormalige kolonie en onze activiteiten aldaar, is daar één van. Journalisten werken met invalshoeken en gieten nieuws in een vorm, welke een indruk achterlaat. Maar hoeveel invloed kan zo'n indruk hebben op het denken en doen van de Staat als het op de nabestaanden van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog aankomt? Om na te gaan in hoeverre beeldvorming in de media, specifiek de Nederlandse kranten, van invloed is geweest op het handelen van de Staat, is er getracht een antwoord te vinden op de volgende onderzoeksvraag:

In hoeverre bepaalt de beeldvorming in Nederlandse kranten over de periode van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog van 1945 - 1949, hoe de Nederlandse Staat tot op heden is omgegaan met nabestaanden?

Middels het uitvoeren van deductief framingonderzoek, heb ik eerst in cijfers een beeld geprobeerd te schetsen van de mate waarin beeldvorming in vier verschillende Nederlandse kranten aanwezig is. Dus: wat is de verhouding tussen krantenartikelen van 'neutrale aard' en artikelen geschreven om invloed uit te oefenen dan wel druk te zetten op het beleid van de Staat / haar vertegenwoordigers. Ik heb dit onderzoek uitgevoerd door een reeks krantenartikelen langs een 'meetlat' van vier beeldvormingindicatoren te leggen en te analyseren hoeveel van dergelijke artikelen zich bijvoorbeeld laten meten als zijnde sterk objectief of juist niet. De resultaten van deze analyses geven aan of er sprake is van veel beeldvorming in Nederlandse

krantenartikelen en op welke manier die beeldvorming zich uit. Ik heb daarnaast experts op het gebied van media, geschiedenis, recht en Nederlands-Indië geïnterviewd om context te verschaffen bij de resultaten van het framingonderzoek en aan te geven: is deze beeldvorming van invloed geweest?

De belangrijkste conclusie uit het onderzoek is dat, zoals het theoretisch kader al deed vermoeden, de beeldvorming in Nederlandse krantenartikelen uit de periode 1945-2018, bepalend kan zijn voor de houding van de Staat ten aanzien van nabestaanden van de dekolonisatieoorlog. Dit is het geval in zoverre dat de invloed van die beeldvorming, af en aan in samenspel met andere actoren binnen de maatschappij, 'tot in de Kamer kan reiken, tot discussie onder politici kan leiden, met zekerheid onderdeel vormt van het proces dat voorafgaat aan enige besluiten die de Staat neemt –en, zo niet: direct aanleiding geeft tot een reactie van de Staat'.

Het beste voorbeeld van de mate waarin beeldvorming in de Nederlandse kranten bepaald heeft hoe de Staat met nabestaanden omgaat: het dekolonisatieonderzoek welke, dankzij de gigantische aandacht voor onder meer Rémy Limpachs boek *De brandende kampongs van generaal Spoor* in de kranten, ervoor zorgde dat er eindelijk geluisterd wordt naar de nabestaanden. Iets wat, zo is gebleken, zichzelf veel belangrijker vinden dan geld of excuses.

Proloog

Met genoeg presenteer ik mijn bachelorscriptie. Ik rond hiermee, na een half jaar kennisverruimend werk, mijn studie Media, Informatie & Communicatie af aan de Hogeschool van Amsterdam.

Het leek mij ideaal om het onderwerp van Nederlands-Indië te koppelen aan beeldvorming in de media, over de oorlogsmisdaden aldaar begaan –een mooie balans tussen mijn studierichting en persoonlijke interesse in geschiedschrijving. Hoewel het niet de enige redenen waren, droeg het doen van mijn profielwerkstuk over Indonesië aardrijkskundige fenomenen en het gegeven dat onder medestudenten de invalshoek van mediainvloed en koloniale geschiedenis nog relatief ononderzocht was, bij aan het besluit om mijn scriptie te wijden aan de aandacht voor nabestaanden van oorlogsmisdaden, gepleegd door dit land in de jaren '40.

Ik zou graag een moment nemen om wat mensen te bedanken. Deze betreffen in de eerste plaats dhr. H.J. Diekerhof, welke mij gedurende het half jaar van begeleiding, advies en feedback voorzien heeft. In de tweede plaats alle respondenten die ik heb mogen interviewen, gevolgd door het geduld en de interesse in mijn onderzoek vanuit mijn familie en op de laatste, nochtans niet minste plaats: de drukker die voor de productie van het fysieke inrijke exemplaar gezorgd heeft.

Jan M. van der Molen VI

Groningen / Amsterdam, juli 2018

“We liepen op patrouille en kwamen wat boeren tegen. En ineens zette één van de jongens z'n gun erop: 'prrrt'. *gniffelt* Waarop de patrouille-commandant zei: 'Schei alsjeblieft uit met die flauwekul'. Nou, dat zijn geloof ik oorlogsmisdaden.”

– Joop Hueting, oud-stoottroeper

“Kranten en tijdschriften stonden niet echt te popelen. Het was echt een gevecht om het onderwerp op de agenda te krijgen. Je kreeg altijd te horen: 'Oh, Indië? Saai.'”

– Anne-Lot Hoek, historica & journaliste

Nederlandse mariniers tijdens een vuurgecht in Indonesië, 1946.

Spaarnestadphoto

4. Hoofdstuk IV

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteer ik de belangrijkste bevindingen en uitspraken uit mijn diepte-interviews met de respondenten. Ik geef hiermee antwoord op de deelvragen ‘Wat voor beeld wordt er gevormd in Nederlandse kranten over geweldpleging door de Staat in Nederlands-Indië?’, ‘Welk beeld in Nederlandse kranten is exemplarisch voor positieve of negatieve berichtgeving over geweldpleging door de Staat in Nederlands-Indië?’, ‘Wat zijn de belangrijkste reacties geweest van media, Staat of andere betrokkenen op de berichtgeving in kranten over Nederlandse oorlogsmisdaden in Indië?’ en ‘Hoe kijken representatoren voor media, Staat, betrokkenen en/of nabestaanden zelf aan tegen de beeldvorming over de misdragingen in Nederlands-Indië?’ De vijf geïnterviewde experts hebben zich uiteraard uitgelaten over beeldvorming in Nederlandse kranten over verschillende perioden. Ik heb de paragrafen daar voor het gemak tevens chronologisch naar ingedeeld.

4.2 Resultaten

1945 — 1968

Volgens Tineke Bennema was het overheersende beeld in de Nederlandse kranten dat wij Indonesië in cultuur brachten. Dat, en het idee dat het ontzettend lucratief was, gezien er zoveel rijkdom naar Nederland kwam. Ze meent dat er wel wat kritiek was, maar dat het overwegende beeld één was van Nederlandse goeddoenerij. En niet enkel ten opzichte van onszelf in Indonesië, maar ook ten faveure van de ‘inlanders’, of inheemsen. Volgens Bennema was de realiteit echter dat, in tegenstelling tot de Engelsen, Nederland er bijvoorbeeld niets deed aan onderwijs. Maar daar werd niet over geschreven in de voornaamste kranten. Bennema: “Slechte dingen negeerde men, en goede dingen blies men enorm op.” Het beeld van tevredenheid onder Indonesiërs werd dan ook gehandhaafd door hoe men Nederlandse ‘goeddoenerij’ definieerde. Zo was het houden van

‘baboes’ (Indische kinderoppassers) bijvoorbeeld een teken van beschaving, want ‘zij hadden een baan’.

Kester Freriks vult aan dat het beeld dat men van Indonesië had, vrij schokkend was. Er werd alles aan gedaan om een bepaald narratief te onderhouden, ten voordele van de koloniale Staat. Affiches met teksten als ‘hier gaat de Nederlandse vlag neer –wilt u dat?’, ‘Japan heerst over Indonesië: wilt u dat?’ en ‘Indonesië heeft u nodig’, zo zegt Freriks.

Freriks: “Een Indisch vrouwtje dat geslagen wordt door een Japanner. En wij, als blanke mannen, voorop en groot afgebeeld, moeten haar dan komen bevrijden.” Propaganda werd in veelvoud geproduceerd, om dat Indonesië maar bij ons te houden. Dit werd, zeker door de Nederlandse krant, voortdurend bevestigd en verantwoord door te beargumenteren dat Indonesische mensen ‘heel blij waren dat wij daar rust en orde brachten’. Het brengen van werkgelegenheid, volksgezondheid en Gods Woord, gepaard met een fel racisme jegens de Japanner, waren allemaal redenen waarom wij in Indonesië moesten blijven. Freriks: “Wij hebben eigenlijk een onmondig, kinderlijk volk, zoals je vaak leest, opgevoed en tot beschaving gebracht. Dat was onze grote, heilige missie.” Bennema beaamt: “Kijk naar mijn grootvader, die was inspecteur van politie en vond dat we daar alleen maar goede dingen gedaan hebben –ziekenhuizen gebouwd en dergelijke.”

“Er werd gesproken over die ‘spleetogen’. Die ‘kleine mannetjes’ met hun ‘O-benen’: ze ‘konden niks’ en ‘maakten maar spullen na uit Europa’.”

– Tineke Bennema

Waar het aankomt op het handhaven van Nederlands-Indië, werd de Staat door de kranten in ieder geval geen strobreed in de weg gelegd. Volgens Freriks heeft een van de laatste gouverneur-generaals, J.P. de Jong, ooit nog gezegd: ‘We hebben hier drie eeuwen met de knoet geregeerd, en we zullen nog drie eeuwen met de knoet blijven regeren’. Volgens Freriks was er dan ook nul komma nul belangstelling voor wat er daadwerkelijk in het land speelde.

Als voorbeeld van de berichtgeving in Nederlandse kranten, haalt Freriks de 17e augustus van 1945 aan: de onafhankelijkheidsverklaring van Soekarno. Deze zou pas in september ’45 enige aandacht krijgen in de kranten. Freriks: “Dus dat hebben ze heel lang, moedwillig verzwegen. Daarnaast was er eigenlijk maar één berichtje: ‘ene’ Soekarno en Hatta hadden de ‘Repeobliek’ uitgeroepen, en het werd daarom ‘hoog tijd dat Nederland troepen stuurt’. En dat was één van de allereerste berichten in Trouw en het Handelsblad. Van meet af aan was daarmee in de hele Nederlandse pers, die vrijheidsbeweging van de Indonesiërs gebagatelliseerd –de toon was gezet.”

“Mensen willen liever verhalen horen over hoe heerlijk het was en hoeveel rijst we hebben verbouwd –niet over wat een tragedies we daar hebben veroorzaakt.”

– Tineke Bennema

Volgens Freriks waren de redacties ‘gewoon superrechts’. Er waren een groot aantal NSB’ers in het vooroorlogse Nederlands-Indië. En dit kon je dan terugzien in de samenleving, waar geen enkele aandacht mocht en kon zijn voor de wensen en de vrijheidsgedachte van de Indonesiër. Freriks: “Anton Mussert is zelfs nog in Nederlands-Indië geweest om daar toespraken te houden. Het was een reactionaire samenleving. En er was

geen enkele aandacht voor het lot van de inlander.”

Anne-Lot Hoek sluit zich aan bij het gegeven dat de beeldvorming in de kranten over Indonesië, van sterke invloed was op de gedachtegang van de maatschappij, maar ook in dat de propaganda vanuit de Staat weer van grote invloed was op de media. Hoek meent: “Wat er hier doorkwam aan berichtgeving was heel beperkt, en dat beïnvloedde wat wij wisten van wat er in Indonesië gebeurde.” Volgens Hoek zonden veel media een boodschap uit die aansloot bij de berichtgeving vanuit de Staat. “De media hebben te weinig gedaan om een kritisch tegenbeeld neer te zetten. Iets dat enkel uit hele linkse bladen zoals De Waarheid kwam. En als je nu dan soms dingen leest over hoe een blad als de Waarheid bepaalde incidenten beschrijft, dan denk ik weleens: ‘ja, dat is spot-on’.” Volgens Hoek was dergelijke berichtgeving in Nederlandse kranten echter heel radicaal – “het was allemaal links-radicalisme en onzin.”

Maar ook op de vraag in hoeverre de media zelf weer beïnvloed werden door de Staat, kan geantwoord worden: aanzienlijk. Hoek stelt dat voor veel berichtgeving de regeringsvoorlichtingsdienst juist weer de media van informatie voorzag. “En de media heeft dat nooit kritisch genoeg benaderd. Ze lieten zich te veel om de tuin leiden. Journalisten kwamen dan bijvoorbeeld in Indië aan om verslag te doen en kregen dan zo’n reisje, waarbij werd aangewezen waar ze naartoe mochten, onder begeleiding van iemand van Rijksvoorlichting. Dat is geen objectieve verslaglegging geweest.”

Tineke Bennema gaat hier op door, door te zeggen dat het ook lastig was om als journalist je weg te vinden in Indië. “Je spreekt de taal niet, je weet niet waar je moet zijn. Die kampongs waren allemaal eng en de cultuur kende je niet.” Het gevolg was dat als journalisten niet al door de Staat zelf geleid werden in hun verslaglegging, ze heel veel praatte met de bureaucraten van het Nederlandse gouvernement om aan informatie te komen. Bennema voegt hieraan toe dat bijvoorbeeld Jeffrey Pondaag (voorzitter van het Stichting Comité Nederlandse Ereschulden) zelf

een Indonesiër is, en om die reden makkelijker contact kon maken en dingen kon blootleggen. Pondaag kon volgens Bennema makkelijker naar nabestaanden gaan zoeken. “En dat was een Nederlander waarschijnlijk nooit gelukt.”

“ Journalisten kwamen dan bijvoorbeeld in Indië aan om verslag te doen en kregen dan zo’n reisje, waarbij werd aangewezen waar ze naartoe mochten, onder begeleiding van iemand van Rijksvoorlichting. Dat is geen objectieve verslaglegging geweest. ”

– Anne-Lot Hoek

Of dingen anders waren geweest als de Nederlandse kranten geschreven zouden hebben over het doen en laten van politici en hun lokale militaire vertegenwoordigers, zoals ze dat in 2018 doen, weet Anne-Lot Hoek te zeggen: “Waarschijnlijk was het van invloed geweest. Maar eigenlijk hebben we nu ook nog steeds geen weet van een hoop van wat defensie doet. En je moet een hele knappe onderzoeksjournalist zijn, wil je daar echt iets zinnigs over kunnen zeggen.”

Esther Captain sluit zich hierbij aan: “Ik denk zeker dat als er destijds meer kranten waren geweest die er bovenop zaten, en misstanden hadden kunnen rapporteren, dat dat zeker had uitgemaakt.”

Het feit dat media tussen ‘45 en ‘68 nu eenmaal niet zo kritisch schreven als tegenwoordig, wijt Rémy Limpach aan het feit dat media destijds veel gezagsgetrouwer waren. “Er waren wel een paar kritische blaadjes, voornamelijk uit de linkse en extreem linkse hoek. Maar het gros van

alle mainstream media, die gingen gewoon mee in het mantra van ‘Indië verloren, rampspoed geboren’, ‘we moeten daar rust en orde brengen’, ‘de republiek is een Japans maaksel’ en ‘Soekarno en dergelijke zijn allen fascistten’.” Met andere woorden: de kranten stonden de Staat toe te juichen in haar keuze om meer gezag te willen uitoefenen in Indië. Anne-Lot Hoek zegt hierover dat men in die tijd hetgeen wat er in ‘jouw’ krant stond –die je ouders en grootouders ook lazen– als de waarheid beschouwde. “Mensen in die tijd waren vanwege de beperkte berichtgeving veel minder in staat om er een kritische beeldvorming op na te houden.” En in die zin, zo meent Rémy Limpach, heeft de media absoluut gefaald. Limpach nuanceert wel: “Het was nog kort na de Tweede Wereldoorlog, dus die media lagen nog op de grond. En als je naar de oorlog zelf kijkt: linkse en extreemlinkse blaadjes waren gewoon helemaal niet toegestaan, dus er waren ook geen correspondenten die in Indië mochten rondlopen.” Daarnaast, zo voegt hij eraan toe, waren kranten destijds nog straatarm.

Het was echter niet zo dat de toestand in Indonesië helemaal niet besproken werd. Bladen als De Groene Amsterdammer, Vrij Nederland, Het Parool en het communistische De Waarheid hadden bijvoorbeeld niet veel abonnees, maar werden wel door ook Kamerleden gelezen. Limpach: “CPN’ers (Communistische Partij Nederland) en een minderheidsfractie van de PvdA hebben ook in het parlement kritische soldatenbrieven voorgelezen. En ook bepaalde schandalen, zoals de massamoord in Zuid-Celebes, de moordpartijen in Rawagede en de Bondowoso-affaire, die hebben wel allemaal de krant en zelfs de VN gehaald.”

Met andere woorden: volgens Limpach was het ergens wel bekend in Nederland. “Niet in brede kringen, maar zeer zeker wel aan de top.” Politici wisten dus wel van de oorlogsmisdaden af. Zij correspondeerden deels ook met militairen zelf. “Het PvdA-kamerlid Evert Vermeer bijvoorbeeld, die had contact met vijftienhonderd militairen met een PvdA achtergrond.” Politici wisten dus wel van misstanden, en ook dat het Nederlandse optreden lang niet zo keurig was zoals werd gesuggereerd.”

Een verdere nuancering die Limpach aanvoert, is dat ondanks het beeld van ‘aandachtsonthouding’ van Nederlandse kranten voor misdaden in Indië, er eigenlijk nog wel relatief veel over gepubliceerd werd in de jaren ‘40. “Vooral in 1949 –het laatste oorlogsjaar. Toen nam het aantal gepubliceerde schandalen dermate toe dat de regering tandenknarsend besloot een aantal speciale juristen naar Indonesië te sturen, om onderzoek te doen.” Maar daar hield het dan ook mee op. Er was veel verzuiling in die tijd en men was gezagsgetrouwer, zegt Limpach. “Zelfs de PvdA –die had dan wel moeite met de koloniale oorlog, maar heeft het offensief uiteindelijk gewoon gesteund. En dat heeft heel wat leden gekost.” En zo’n besluit heeft volgens Limpach op zijn beurt ook weer invloed op de verschillende zuilen, en de kranten die daaraan vast plakken. Zo werd Raymond Westerling, één van de beruchtste oorlogsmisdadigers, op handen van de pers gedragen. Limpach vervolgt: “Ik zeg wel dat de media gefaald hebben, maar er speelde ook een politiek van de doofpot. De Nederlandse autoriteiten zaten niet echt op openbaring van de eerder genoemde schandalen te wachten.”

Berichtgeving in de kranten, kán dus cruciale druk uitoefenen op het handelen van de Staat. Ook, kennelijk, gedurende de periode 1945-1969. Limpach zegt hierover: “Als er te veel gepubliceerd wordt over bepaalde schandalen, dan kan het draagvlak afnemen onder zowel militairen als burgers.

“Vooral in 1949 –het laatste oorlogsjaar. Toen nam het aantal gepubliceerde schandalen dermate toe dat de regering tandenknarsend besloot een aantal speciale juristen naar Indonesië te sturen, om onderzoek te doen.”

– Rémy Limpach

En dat beperkt uiteindelijk weer de bewegingsruimte van politici, en de militairen ter plaatse.” Buiten kijf staat dus dat de Staat er in ieder geval belang bij had om het uitlekken van wat er gebeurde in Indië, te voorkomen. “. . . gewoon, door in rapporten te schrijven dat ‘we vijftig man op de vlucht hebben neergelegd’ in plaats van ‘vijftig man tegen de muur gezet te hebben en hebben afgeschoten.’”

Limpach sluit zich aan bij Kester Freriks in dat hij meent dat er nauwelijks tot geen belangstelling was voor wat er gebeurde in Indië. Niet omdat het niet controversieel genoeg was –want hoe controversieeler hoe beter doorgaans– maar omdat media en historici simpelweg geen aandacht aan het conflict besteedde. En nabestaanden aan Nederlandse kant, de veteranen, die spraken er ook amper over. Limpach concludeert: “De periode tussen ’49 en de schokkende openbaringen van Joop Hueting in ’69, wordt ook wel het ‘grote zwijgen’ genoemd.”

1969 — 1970

Kester Freriks merkt op: “In Nederland was Joop Hueting inderdaad de eerste die zich als Indië-veteraan openlijk op tv uitsprak over de oorlogsmisdaden.” Tot aan die periode, werd overwegend enkel het kolonialisme in stand gehouden, door in de krant te schrijven ‘hoe goed wij zijn’. Freriks: “Want als je daar in de pers negatief over deed, dan verloor je meteen abonnees –want zo’n heethoofdig volkje waren de Nederlanders. De pers was de heersende macht geweest.” Freriks interviewde Hueting laatst nog, om terug te blikken. “Da’s wel een leuk verhaal, want eigenlijk zouden ze Huetings interview uitzenden rond Sinterklaas [1968], maar dat mocht niet van de VARA, want dat zou Nederlanders op zo’n feestelijke dag maar confronteren met die ‘koloniale ellende’.” Huetings interview is, zo zegt Freriks, zelfs uitgesteld tot voorbij kerst en oud en nieuw, “. . . zodat het ook dat niet zou verknallen.” De uitzending sloeg in als een bom. Het was een piek in de meer kritische aandacht onder kranten voor het onderwerp van de oorlogsmisdaden gepleegd in Indonesië.

Esther Captain haakt hierop aan: “Je ziet door de geschiedenis heen, dat er telkens een soort ‘oprispingen’ zijn, omdat het onderwerp nooit echt tot de hele samenleving is doorgedrongen.” Het gevolg was dat de berichtgeving hierover in Nederlandse kranten, fluctueerde in cycli van elkaar afwisselende ‘stiltes’ en ‘pieken’. Net zolang, totdat de maatschappij zich in haar volledigheid zou scharen achter het anti-koloniale gedachtegoed. Zolang dat niet het geval was, beargumenteert Captain, “. . . zie je dat er telkens weer een oprisping opkwam, zoals het ‘incident’ met Joop Hueting.” Kennis van ‘s Nederlands zwarte bladzijde in Indië, sijpelde dus langzaam de doofpot uit, en veroorzaakte scheuren in de zelfcensuur van Nederlandse media.

Limpach spreekt van een tweede kandidaat-piekmoment. “In 1970 werd er een boek gepubliceerd door Indië-veteranen J.A.A. van Doorn en W.J. Hendrix, getiteld *Ontsporing van geweld*. En dat is een heel gedegen en gezaghebbende –en tevens de 1ste wetenschappelijke– studie, maar die werd tot dan amper tot niet besproken in de media.” De twee veteranen hebben clandestien materiaal verzameld over die Nederlandse ontsporingen. Dankzij de media-explosie van Hueting dat jaar ervoor, was er interesse voor hun werk. Limpach: “Van Doorn en Hendrix hebben vóór ‘69 geprobeerd te publiceren –en heel lang geen uitgever gevonden. En pas na Joop Hueting, nadat de Nederlandse Staat een onderzoek inlaste, konden ze plotseling een uitgever vinden.” Wat kort volgde, zo zegt Limpach, waren honderden publicaties van onder meer journalisten, bewindslieden en veteranen. En dat was niet zomaar een piek. “Bij al die ex-koloniale machten ontplofte min of meer tegelijkertijd die publiciteitsbom aan verslagen van oorlogsmisdaden.” En net zoals bij de juristen die de Staat onder druk van schandalen eerder naar Indië stuurde, was ook hier een publiciteitsbom die de aanleiding gaf tot de Staat haar besluit om een onderzoek in te lassen –ook bekend als de ‘excessennota’.

Een piek aan kritische berichtgeving of niet, het maatschappelijk sentiment –vooral onder ex-militairen– van het ‘grote zwijgen’, persisteerde vooralsnog. Freriks zegt over Hueting post-interview: “Hij is bedreigd. De veteranen stonden nog dezelfde avond met geweren voor de deur. Hij

“ Als er te veel gepubliceerd wordt over bepaalde schandalen, dan kan het draagvlak afnemen onder zowel militairen als burgers. En dat beperkt uiteindelijk weer de bewegingsruimte van politici, en de militairen ter plaatse. ”

– Rémy Limpach

was in Hilversum en zijn vrouw en zijn kinderen moesten halsoverkop het huis verlaten. Er kwamen telefoontjes binnen, van: ‘Wij zijn veteranen en we komen jullie allemaal neerschieten –we hebben onze oude bataljons nog’. Hueting vluchtte naar de Veluwe.” Een piek aan media-aandacht, betekende dus nog niet een piek aan kritiek op de Staat haar handelen in Indië. Freriks geeft aan: “Er stonden woedende stukken in de Telegraaf, tégen Hueting: ‘Het is allemaal gelogen en meneer Hueting is gestoord. Hij is een psychiatrisch patiënt en heeft alles verzonnen.’” Met het uitspelen van die rel en de komst van de excessennota, vielen bij de regering de kleppen weer een beetje van de ogen, benadrukt Freriks.

Wat deed zoveel kranten, ondanks onthullingen zoals die van Hueting, alsnog ‘het zwijgen’ prediken? Kester Freriks meent dat niet alleen kranten veelal hun mening over Indië klaar hadden, maar ook, zoals Limpach al aangaf, geen financiële middelen hadden om een ander perspectief breed uit te gaan meten. Freriks: “Dat werd ook van overheidswege en vanuit kranten en redacties tegengehouden. En zodra je wel kritische uitingen deed, zoals door *De Waarheid*, dan werd je bestormd en werden de ruiten ingegooid.” Freriks verklaart dat er destijds voortdurend een link werd gelegd tussen anti-kolonialisme en communisme. “Net zoals bij de Vietnamoorlog: men dacht dat de communisten erachter zaten. Het was de jaren vijftig: Nederland was enorm verzuimd en er van overtuigd dat de communisten aan de macht zouden komen en er een derde wereldoorlog zou losbarsten.” Rémy Limpach vult aan dat de piek aan kritiek en

aandacht in de Nederlandse kranten, na 1969 nog even doorkabbelde en daarna weer in stilte verviel. Limpach: “Men dacht dat alleen de Duitsers, Amerikanen en Fransen oorlogsmisdaden konden begaan.” De jaren 1969 en 1970 stonden in het teken van shock en onthulling. “Het stond in elke krant. En dat was het begin van het publieke debat.”

1971 — 1987

Zoals gezegd, volgde na de Hueting-piek weer een relatief rustige periode. Er was kritiek geweest op het handelen van de Staat in Indonesië. En dit nam weer wat af. Kester Freriks: “Als je de berichtgeving leest over die politionele acties, dan lees je ook altijd zoiets als: ‘Nederlandse soldaten zijn op beestachtige wijze vermoord.’” De beeldvorming in de mainstream Nederlandse kranten was allerminst verdwenen. Nederlanders kregen sterk het idee dat Indonesiërs allemaal barbaren waren ten tijde van die politionele acties, zo meent Freriks. “Enkel door Hueting en de VARA was de nuance daarover naar buiten gekomen.”

Een volgende piek volgde rond 1984, met geschiedschrijver Lou de Jong. Limpach zegt over hem: “De Jong heeft toen een concept van zijn Nederlands-Indië-kritische boek *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* naar meelezers gestuurd. Een KNIL-veteraan was het er niet mee eens dat Lou de Jong bepaalde zaken als oorlogsmisdaden neerzette. Dat is toen richting de Telegraaf gelekt, waarover veel heisa is ontstaan. Lou de Jong moest dat vervolgens weer intrekken en heeft toen maar de term ‘excessen’ gebezigd.”

1988 — 1995

Het publieke debat, zoals Limpach al aangaf, kwam op gang. Er was inmiddels onderzoek gepubliceerd. Maar zoveel aandacht en kritische noten als tegenwoordig, werd er nog steeds niet aan gewijd. Waarom niet? Waarom liet de berichtgeving over hetgeen zich daadwerkelijk in Indonesië had afgespeeld, zo lang op zich wachten? Anne-Lot Hoek heeft het collega-journalisten weleens gevraagd. “Collega’s die wat ouder waren dan ik, vroeg ik: ‘Waarom zijn jullie eigenlijk niet eerder naar Indonesië

gegaan om het één en ander uit te zoeken? Je had er toch wel iets aan kunnen doen?’ En dan kreeg je zo’n defensieve reactie van: ‘Ja, maar wat hadden we dan moeten doen’, ‘er was helemaal geen geld en individuele journalisten kunnen zo’n onderwerp niet zomaar gaan oppakken.’” Hoek is echter van mening dat het wellicht gezien politieke omstandigheden niet altijd eenvoudig was, maar zeker wel haalbaar. “Men had er gewoon geen zin in.” Hoek wijt het deels aan het gegeven dat het publiek niet afdoende geïnteresseerd was in Indië, “. . . dus waren journalisten dat ook niet.” En dit is, zo meent ze, wat zorgde voor het voortbestaan van een vicieuze cirkel waarin Indië steeds maar ver weg bleef.

Maar ook deze periode was niet zonder een piek, of ‘oprisping’. Rémy Limpach geeft aan dat er vervolgens ophef ontstond over een interview met schrijver Graa Boomsma, telg van een dienstplichtige in Nederlands-Indië. Limpach: “Graa Boomsma leek het optreden van Nederland in Indië met wandaden van de SS te vergelijken.” Wat volgde was een rechtszaak waarin Boomsma werd beschuldigd van smaad tegen de Staat. Een tweede piek was het staatsbezoek van Beatrix aan Indonesië in 1995. Ze zou haar excuses geuit willen hebben aan de Indonesiërs voor de schending van hun mensenrechten. Premier Kok hield dat toen tegen. Limpach geeft aan: “En dan was mijn boek in 2016 misschien wel de laatste stuip trekking in een lange reeks van incidenten.”

“ Ik ben weleens met Jeffrey Pondaag naar de Tweede Kamer geweest, en daar vinden ze dan toch dat er met het tegemoetkomen van de weduwen uit Rawagede, niets te winnen valt. ”

– Tineke Bennema

1996 — 2018

De laatste jaren is er veel verbeterd qua beeldvorming in de Nederlandse kranten, wat betreft de oorlogsmisdaden in Indonesië. Tineke Bennema zegt hier wel over: “Het was niet altijd even makkelijk voor ons om een artikel in de krant te zetten. Bijvoorbeeld een artikel dat ging over de onthoofding van een vooraanstaande Indonesische vrijheidsstrijder, door Nederlandse troepen. Dat werd eerst aan de NRC aangeboden en die hebben daar lastig over gedaan. Het NRC wilde eigenlijk niet dat wij dat presenteerden als een feitelijk relaas, maar liever enkel als een opiniestuk.” Er heerste nog een vrees voor de reacties van de lezers, zo zegt Bennema. “Over een stuk van Marjolein van Pagee, zeiden ze dat er héél veel kritiek op was.” Deze voorzichtigheid, benadrukt Bennema, is wel enorm verminderd –inmiddels heeft de krant heel veel gepubliceerd over dergelijke oorlogsmisdaden. Vooralsnog, sluit ze zich aan bij het idee dat nabestaanden van oorlogsmisdaden een andere behandeling door de Staat gehad hadden kunnen hebben, als het volk al in 1949 vierkant achter de huidige kritieken had gestaan.

“Ik had een gesprek met Sjoerd Sjoerdsma van D66, die beaamde de kracht van de media. Hij zei: ‘De stukken die jij schrijft, dat zorgt wel voor discussie.’”

– Anne-Lot Hoek

Dat de beeldvorming in de Nederlandse kranten vooral de laatste jaren de meest rigoreuze kanteling doorgemaakt heeft in de manier waarop ze berichten over de Indiëkwesie, is nog geen garantie voor dat de Staat daar ook zo over denkt. Bennema: “Ik ben weleens met Jeffry Pondaag naar de Tweede Kamer geweest, en daar vinden ze dan toch dat er met het tegemoetkomen van de weduwen uit Rawagede, niets te winnen valt.

Want Indonesische nabestaanden maken simpelweg geen deel uit van hun achterban.” Maar: de aandacht is er bij politici. En als het aan Limpach ligt, met meer gevolgen vandien dan Bennema het doet overkomen: “’t Feit is dat mijn onderzoek Kamervragen heeft uitgelokt. En dat was de laatste druppel die aanleiding gaf voor de Staat om met het besluit over de brug te komen het dekolonisatieonderzoek te starten.”

Ook Anne-Lot Hoek denkt niet dat het dekolonisatieonderzoek er geweest zou zijn zonder de nodige druk vanuit de media, de aandacht voor het proefschrift van Limpach of het activisme van iemand als Jeffry Pondaag. “De hele boel is aan de gang gezet door de rechtszaken van Liesbeth Zegveld en Jeffry Pondaag –dat heeft de hele zaak opengebroken. Ook bij de wetenschap, waar men nog vrij weinig wist van de praktijk van het inzetten van geweld.” En de aandacht ervoor in de pers, is hierbij cruciaal geweest, geeft Hoek aan: “De wetenschap kreeg het absoluut niet zelfstandig op de agenda.”

Bennema vraagt zich vooral af wanneer de Staat nu eindelijk, officieel, in naam van de premier, schuld zal gaan bekennen. “Ik denk dat het er nooit van komt.” De feiten liggen er, we weten van de oorlogsmisdaden, er zijn rechtszaken geweest en talloze journalisten zijn de laatste jaren dan eindelijk onbevreesd en gestaag bezig geweest het aan de orde te brengen. ‘Máár’, vervolgt Bennema: “Onlangs heb ik nog met Jeffry Pondaag ontdekt dat ‘Nederland’ tweevechten hield. Degene die won overleefde, en de ander kreeg de kogel. We hebben daar toen een artikel over geschreven in Trouw: en niet één reactie. Nederland vindt het nog steeds moeilijk om te erkennen dat het fout zat.”

Anne-Lot Hoek is van mening dat de berichtgeving over onze zwarte bladzijde niet in balans is. Dat er te veel in dezelfde bladen en kranten gepubliceerd wordt en er uiteindelijk nog steeds maar een deel van de bevolking bereikt wordt. “Het zou goed zijn als ook een krant als het AD met enige regelmaat over het onderwerp zou schrijven, zodat er een andere doelgroep wordt bereikt.”

Dat het in ieder geval nu makkelijker is om over het zo lang doodgezwegen Indië te schrijven, is volgens Hoek te danken aan activisten en de media zelf. “Doordat Liesbeth Zegveld ineens die zaak won, was er weer nieuws te maken van Indië.” Daarvoor, zegt Hoek, was het moeilijk om er het nieuws mee te halen, omdat “. . . het een soort ouwe soep was, waar niemand eigenlijk nog werkelijk interesse in had. Men dacht: ‘Ach, nu weten we het toch allemaal wel.’”

Haaks op wat Tineke Bennema eerder zei, of in ieder geval in contrast met, geeft Hoek aan dat de aandacht en het veranderende beeld in de media politici wel aan het denken zet: “Sjoerd Sjoerdsma van D66 nodigde mij uit op een gesprek naar aanleiding van een artikel over de zaak Rengat op Sumatra dat ik voor NRC schreef, en die beaamde de kracht van de media. Hij zei: ‘De stukken die jij schrijft, dat zorgt wel voor discussie.’” Kester Freriks voegt hieraan toe: “Ik denk dat door het onderzoek dat nu wel mogelijk is en destijds nauwelijks is gedaan, de Staat zich niet meer van de discussie kan onthouden.”

De media, zo lijkt, zijn machtiger dan we denken. Wanneer er verandering in de beeldvorming in kranten opspeelt over een bepaald onderwerp, ontstaat er een soort druk die langzaam wordt opgevoerd en tot bepaalde consequenties leidt. Anne-Lot Hoek onderschrijft dit: “Omdat er steeds meer over wordt geschreven, ontstaat er een soort vliegwieleffect.” Hoek beargumenteert dat de Staat zich vermoedelijk dermate onder druk voelde en dus, na twee keer een voorstel ertoe te hebben afgewezen, ingaf en geld vrijmaakte voor het dekolonisatieonderzoek. Of dat ook daadwerkelijk de gedachtegang is geweest, blijft onduidelijk. Hoek: “Officieel weten wij niet waarom de Staat persé een onderzoek wil, anders dan wat er in de officiële brief staat, waarin vrij vertaald werd gesteld dat men het belangrijk vindt rekenschap af te leggen. Maar dat is natuurlijk een hele vage formulering.” Hoek geeft aan dat de Staat allicht op basis van het dekolonisatieonderzoek misschien wel de overweging maakt om met een soort totaaloplossing te komen. “Dat er toegewerkt wordt naar een aanpassing in het beleid richting Indonesië.”

Nochtans vindt ze dat de manier waarop de Staat tot op heden verkozen heeft zich op te stellen naar de nabestaanden toe, heel voorzichtig en afstandelijk is. Dat uit zich, meent Hoek, doordat het voorlopig bij onderzoek en wat geld blijft, en geen officiële erkenning van wat Indonesië ziet als de echte dag van onafhankelijkheid: 17 augustus 1945. Dergelijke afstandelijkheid komt ook naar voren in bijvoorbeeld de magere gerechtigheid voor de weduwen van Rawagede, wier geldelijke compensatie later onder dwang deels werd afgenomen door andere dorpsbewoners. De betrokkenheid van de Staat hierin lijkt wat teruggetrokken. Esther Captain zegt hierover: “We rekenen veel in geld af. Misschien zouden we een school of watervoorziening moeten bouwen. Of huizen voor die weduwen. Stenen kun je ze niet meer afnemen. Het is misschien verlegenheid van onze kant, dat wij alles cash willen afrekenen –dat is de boekhoudersmentaliteit die wij hier in Nederland hebben.”

“Door het onderzoek dat nu wel mogelijk is en destijds nauwelijks is gedaan, kan de Staat zich niet meer van de discussie onthouden.”

– Kester Freriks

Captain zegt dat als het onderzoek is afgerond en we overzicht hebben van wat het heeft opgeleverd, er eindelijk ruimte komt voor een maatschappelijk breder gedragen fase van reflectie. Bennema vult aan: “Daarna moeten journalisten er eerlijk op ingaan. Er moet een meer nationaal debat ontstaan.” Zo ook, benadrukt ze, meer draagvlak voor de erkenning van onze ‘vuile oorlog’ onder politici. Captain denkt dat het onderzoek ervoor zal zorgen dat we ons makkelijker zullen kunnen verhouden tot het verleden. Dat we ons beter zullen kunnen verplaatsen in de nabestaanden van dat verleden. Captain: “Het verhaal over de nasleep

van de Tweede Wereldoorlog wordt nu opgepakt door een volgende generatie. Dus niet meer de generatie van de ooggetuige –de mensen die het zelf allemaal hebben meegemaakt– maar de generatie van de kinderen en eigenlijk zelfs de kleinkinderen.” Zij zijn degenen, meent Captain, die niet langer uit vrees en schaamte hun ogen zullen sluiten voor de oorlogsmisdaden in Indonesië.

Het feit dat het tot nu mogelijk is geweest voor nabestaanden om – indien zij kunnen aantonen dat hun slachtofferschap bewijsbaar ofwel ‘aannemelijk’ is– een schadevergoeding te kunnen ontvangen, heeft naast juridische redenen, ook van doen met een veranderend beeld in de maatschappij. De rechtbank wees de claim van de Staat dat zaken van nabestaanden verjaard zijn, af.

“ De media geven nabestaanden een stem, treden op als versterker . . . en kunnen zaken op de agenda zetten en druk uitoefenen. En dat is wanneer het een politiek probleem wordt, en de Staat er iets mee moet. ”

– Rémy Limpach

De vraag is natuurlijk of dit een soort generositeit of concessie is vanuit de Staat naar de nabestaanden toe. Kester Freriks gaat zo ver als te stellen dat er weleens een band zou kunnen zijn tussen het flexibel opstellen van de Staat en de kritische noten in de media. Hij zegt daar wel bij: “Die schuldregeling is natuurlijk toch een beetje een slimme truc om de echte grote claims op afstand te houden.”

Nu lijkt de gewaarwording dat er weinig over is van de geringe aandacht

voor de oorlogsmisdaden in de Nederlandse kranten van grofweg vóór 1995. Er is een kanttekening. Nu er officieel een staatsgesponsord onderzoek is naar de zogenoemde ‘excessen’ in Indië, lijken de media er voor te kiezen een nieuwe periode van afwachtendheid in te gaan en de kat wat uit de boom te kijken, zoals Anne-Lot Hoek het beschrijft. “Er wordt op dit moment wel veel opinie geschreven, maar vrij weinig aan onderzoeksjournalistiek gedaan naar het onderwerp. Er is denk ik een run geweest binnen de media, toewerkend naar de climax van het moment dat het onderzoek kwam. En toen viel het toch wel enigzins stil.”

Dan is er de vraag in hoeverre het onderzoek van impact is op de nabestaanden. Anne-Lot Hoek zegt dat bijvoorbeeld veteranen aan Balinese kant vrij opgewekt zijn. “Maar het is niet zo dat niemand in Indonesië meer wrok heeft, zoals de beeldvorming wel eens doet voorkomen. Er zijn ook nog mensen die de onafhankelijkheidsoorlog als heel problematisch hebben ervaren en het daar nog steeds moeilijk mee hebben. Dat is vaker de burgerbevolking –mensen die bijvoorbeeld een vader hebben verloren in de oorlog.” De ene nabestaande heeft daarmee misschien meer baat bij het onderzoek, geldelijke rectificaties of erkenning, dan de andere. Of is iets als het dekolonisatieonderzoek meer een soort excuses die we maken voor onszelf? Hoek wijdt hierover uit: “Dat denk ik wel. Mijn ervaring in Indonesië is dat academici vooral geïnteresseerd zijn in onderzoek. En dat veteranen en nabestaanden minder in excuses en herstelbetalingen zijn geïnteresseerd, maar het juist veel belangrijker vinden dat er eindelijk iemand naar hun verhaal komt luisteren. Er is vanuit Nederland nauwelijks aandacht gekomen voor hun verhaal.” Hoek denkt dat de mensen die een excuses of ‘reparaties’ van de Staat verlangen, dat dat vooral mensen zijn die persoonlijk geraakt zijn vanwege een verlies in de familie. En los van excuses of betalingen, zegt Hoek: “Veel vinden het belangrijker dat er iemand naar hun verhaal komt luisteren.”

Dat in die zin het dekolonisatieonderzoek meer iets is om met onszelf in het reine te komen, dan een gebaar van de Staat naar nabestaanden toe, is Esther Captain het wel mee eens. “Ik denk in eerste instantie dat het voor

Nederland is. Dus is het om met onszelf in het reine te komen? Ja, dat kan. Als historicus kun je zeggen dat die emotie erbij zit, maar het gaat toch ook vooral om een verandering in de geschiedschrijving.”

Voor Bennema is het duidelijk vooral het met jezelf in het reine komen dat indirect van waarde is voor de nabestaanden. De bevolking opleiden zodat het niet nog eens in stilte zal toekijken onder de misdragingen van haar regering, is het belangrijkste. Bennema: “En de eerste stap daarin is bekentenis afleggen. Iets waar we goed over moeten nadenken en expliciet over moeten zijn in de schoolboeken.” Limpach lijkt eenzelfde visie aan te dragen. Hij is van mening dat zijn boek heel veel aandacht heeft gekregen, maar niet persé omdat het nu zo briljant is. De vele aandacht impliceert voor hem dat in de jaren daarvoor onze zwarte bladzijden gewoon zo veel minder ter sprake zijn geweest, en dat we ze nog steeds niet verwerkt hebben. “Als je naar Duitsland kijkt: die hebben de term ‘vergangenheitsbewältigung’. In ‘het reine komen met het verleden’. Het land heeft inmiddels een imago als zijnde de weltmeister in vergangenheitsbewältigung.” Volgens Limpach komt dit, zoals Bennema al aangaf, door de aandacht ervoor in het onderwijs, maar ook door de opstelling van de media en musea. “Die reproduceren continu het onrecht dat Duitsland destijds de Joden heeft aangedaan.” Opdat toekomstige nabestaanden nooit geboren zullen worden, lijkt het devies van de experts.

“Het is misschien verlegenheid van onze kant, dat wij alles cash willen afrekenen –dat is de boekhoudersmentaliteit die wij hier in Nederland hebben.”

– Esther Captain

Limpach heeft volgens Bennema gelijk in dat we ons verleden nog steeds niet zo efficiënt en moeiteloos kunnen verwerken als de Duitsers dat kunnen. Ondanks een verandering in het beeld van de dekolonisatieoorlog dat Nederlandse kranten vormen, de veranderende houding van de Staat tegenover nabestaanden en de groeiende aandacht voor de oorlogsmisdaden onder jonge generaties, komt veel kennis over die zwarte bladzijden volgens Bennema nog steeds maar mondjesmaat in Nederlandse media en ons bewustzijn terug. Zo betaalde Indonesië nog tot in 2002 een totaal van 600 miljoen gulden aan herstelbetalingen aan Nederland, voor bezittingen onteigend na de onafhankelijkheidsverklaring. “Er zijn maar heel weinig mensen die dat weten. En dit komt geheel door onze eenzijdige blik op de geschiedenis –en helaas is dit nog steeds het geval.” Kester Freriks sluit zich hierbij aan: “In Nederland leeft nog steeds de nostalgie naar het vroegere Indië.” Freriks meent ook dat eigenlijk weinigen weten wat die ‘politieke acties’ precies inhielden. De beeldvorming in kranten is dus veranderd –het beeld is alleen niet persé verbeterd. Zoals het beeld van die onafhankelijkheidsverklaring op de 17e van augustus, waar Freriks over geschreven heeft: “Iedereen heeft altijd gedacht –zelfs mensen die in Indië gewoond hebben– dat het een gigantische manifestatie was van Soekarno’s militaire vertoon. Maar het waren vier mensen in Soekarno’s tuin. Dus tot op heden wordt toch nog altijd die Indonesische kant eenzijdig belicht.”

Wat wel een zekere kracht van de media is, aldus Limpach, is dat “. . . de media de nabestaanden een stem geven, ze optreden als versterker en activisten een podium geven: ze kunnen zaken op de agenda zetten en druk uitoefenen. En dat is wanneer het een politiek probleem wordt, en de Staat er iets mee moet. Het huidige patroon voor nabestaanden is volgens Limpach hierbij: “Een advocaat representeert bepaalde claimanten en zoekt dan de media op om het te agenderen, en daarmee tegelijkertijd druk uit te oefenen.” Limpach voegt hier nog aan toe: “En advocaten die makkelijker toegang vinden tot de media, zeggen vaak dat de Staat zich nog soepeler zou moeten opstellen en veel te defensief is.”

Tineke Bennema sluit af: “Als je kijkt naar alle kritische reacties op nieuwsartikelen die ons verleden in Indië uitpluizen, lijkt het zo te zijn dat veel mensen in Nederland er nog niet aan toe zijn om in de spiegel te kijken. En politici, die staan daarin misschien nog wel voorop. Toegeven dat we fout zaten, is ook geen klein dingetje.”

4.3 Deelconclusie

Vrijwel alle experts geven aan dat de beeldvorming in Nederlandse kranten over het handelen van de Staat in voormalig Nederlands-Indië, zorgde voor een tot op vandaag de dag voelbaar, gebrekkig draagvlak in de maatschappij voor het met onszelf in het reine willen komen. De resulterende neiging tot het verzwijgen, negeren en verbloemen van de oorlogsmisdaden begaan in Indonesië, leidde tot pieken, oprispingen of uitbarstingen van kritiek op de Staat ofwel op de leveraars van die kritiek. Deze pieken van grootschalige, openbare of schokkende berichtgevingen in de Nederlandse kranten bestrijken een periode tot aan nu, en worden enkel gescheiden van elkaar door intervallen van relatieve onderbelichting van het onderwerp. De reden voor deze intervallen is een nog steeds bestaand doch licht aanwezig beeld dat ‘Nederlands-Indië’ een getaboëiseerd onderwerp is waar men zich liever niet aan brandt, dan er verantwoordelijkheid voor te nemen.

Lang zorgde, of in ieder geval, droeg de beeldvorming in Nederlandse kranten bij aan racisme, discriminatie en een vals gevoel van suprematie jegens de Indonesiërs, zonder dat de Nederlandse bevolking daar zelf zozeer van op de hoogte was als ze dat nu kunnen zijn. Voorbeelden die reflecteren hoe Nederlanders diep van binnen toch nog trotser kunnen zijn op het vroegere ‘bezitten’ van Indië dan dat ze zich bekommeren om de tragedie van het kolonialisme, zijn er nog te veel. Een sentiment, zo concludeer ik op basis van de experts, welke de Nederlandse kranten veelal in stand hielden, en waarop de Staat weer kapitaliseerde. Maar: de experts dragen wel uit dat het beeld in de Nederlandse kranten van onze zwarte bladzijden in Indië verandert, en de beeldvorming afneemt. Een gevolg van

de aandacht voor de herziening van onze geschiedschrijving. En nu nog, zo geven de respondenten aan, een maatschappijbreed begrip voor en van die geschiedschrijving.

Als we dan kijken naar de volgende stap uit het hypotheseschema in figuur 2, over of de beeldvorming in kranten van invloed kan zijn op politieke beleidsvorming: ‘Is dit ook het geval bij het beleid met betrekking tot de nabestaanden van oorlogsmisdaden gepleegd in Indonesië?’ Dan ben ik geneigd te concluderen dat de diepte-interviews met de experts uitwijzen dat het antwoord hierop tevens ‘ja’, is.

“ Het beeld in de Nederlandse kranten van onze zwarte bladzijden in Indië verandert, en de beeldvorming neemt af. ”